

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü

COĞRAFYA DERGİSİ

Sayı 26, Sayfa 76-93, İstanbul, 2013

Basılı Nüsha ISSN No: 1302-7212

Elektronik Nüsha ISSN No: 1305-2128

AFRİKA SÖMÜRGE MÜCADELELERİNİN SIRADIŞI COĞRAFI FRAGMANLARIN OLUŞUMUNDAKİ ETKİSİ

The Effect Of African Colonial Struggles On The Formation Of Extraordinary
Geographical Fragments

Tarık DEMİR

Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (SAREN) Ulusal ve Uluslararası
Güvenlik Stratejileri Bölümü
tarikdemir80@yahoo.com

Alındığı tarih: 12.02.2013; Kabul tarihi: 13.03.2013

Özet

Afrika sömürge mücadelelerinin sıradışı coğrafi fragmanların oluşmasındaki etkisi tartışılmaz bir olgudur. Afrika devletlerinin sınırlarının tayini hususunda yerel unsurların doğal siyasi, sosyal ve ekonomik gerçeklerinden çok sömürgeci güçlerin kararları doğrultusunda uygulanan keyfi ve uzlaşımsal sınır düzenlemelerinin önemli bir etken olduğu ifade edilebilir. Bir başka ifade ile bir devletin sınırlarının sıradışılığı ve amorfliği ile sömürgeci güçler arasında oluşturulan mutabakat arasında bir neden-sonuç bağlantısı olabileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda çalışmada sömürgeci güçlerin paylaşım politikalarının sınırlar üzerindeki şekillendirici etkisi bazı ülkesel/coğrafi fragmanlar üzerinden incelenmiş; Afrika sömürge mücadeleleri ile sıradışı coğrafi fragmanlar arasındaki illiyet bağının tarihi veriler ışığında ortaya konulması amaçlanmış ve sonuç olarak bir devletin sınırlarının sıradışılığı ve amorfliği ile sömürgeci güçler arasında oluşturulan mutabakat arasında bir neden-sonuç bağlantısının olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Afrika, sıradışı coğrafi fragmanlar, uzlaşımsal sınırlar, sömürge politikaları.

Abstract

It is an undeniable fact that the colonial struggles for Africa caused the occurrence of the extraordinary geographical fragments. It can be expressed that African state boundaries had not reflected natural political, social and economic divisions of the local entites; on the contrary these arbitrary and conventional boundaries had been imposed by the colonial powers in accordance with the decisions of these powers. So, it is asserted that there is a cause-effect relation between a state's borders' oddity and arbitrary agreement constituted by colonial powers. In this context, the effect of the colonial powers on the shaping boundaries was examined with the regard of geographical fragments in this study, considering the historical data it was intended to put forward the causality between African

colonial struggles and the extraordinary geographical fragments and as a result, it was arrived to conclusion that there was a connection between a state's borders' oddity and arbitrary agreement constituted by colonial powers.

Key Words: Africa, extraordinary geographical fragments, arbitrary boundaries, colonial policies.

GİRİŞ

Afrika'daki sıradışı coğrafi fragmanların oluşumunda sömürgeci Batılı ülkeler arasındaki güç mücadelesinin/politikasının etkili olduğu yadsınmaz bir gerçektir. Başka bir deyişle sıradışı coğrafi fragmanlar ile Afrika sömürge mücadeleleri arasında neden-sonuç ilişkisinin var olduğu ifade edilebilir. Çalışmada bir devletin sınırlarının sıradışılığı ile sömürgeci güçler arasında yaşanan güç mücadelesi arasında bir neden-sonuç bağlantısının var olup olmadığı sorusuna niteliksel araştırma yöntemleri kullanılmak suretiyle cevap aranmıştır. Çalışmanın önemi coğrafi fragmanlar ile Afrika sömürge mücadeleleri arasında iddia edilen illiyet bağının varlığını ortaya koyan bütüncül bir çalışmanın gerek siyasi coğrafya gerekse siyasi tarih literatüründe yer almaması hususunda yatmaktadır. Çalışmanın ülkemizde bu konuda yapılan ilk araştırma olma özelliğine sahip olduğu ifade edilebilir. Buna bağlı olarak çalışmanın amacının ise var olduğu iddia edilen mezkur neden-sonuç ilişkisini tarihi gelişmeler ışığında ortaya koymak ve sıradışı coğrafi fragmanlar üzerinden siyasi coğrafya ile siyasi tarih arasında bir ilişki kurmak olacaktır.

Çalışma konusuna geçmeden önce çalışmanın başlığını oluşturan kelimelere/kavramlara ilişkin birkaç hususun tahlili araştırmanın analitik bir yapı kazanması açısından önem arz edecektir. Birinci husus "sıradışı" kelimesine ilişkindir. Sömürgeci güçlerin Afrika kıtası üzerinde toprak elde etmek için giriştikleri mücadeleler ve bu mücadeleler sonucunda oluşturdukları statüko, sıradışı coğrafi fragmanların (sınırların) yaratılmasına sebebiyet vermiştir. Coğrafi fragmanların sıradışılığından kastedilen şey ise, bahse konu fragmanların sömürgeci güçlerin çıkar çatışmaları neticesinde şekillenen "ayrık sınırlar" durumlarıdır. Sınırların bazı durumlarda bu şekilde ayrık bir özellik arz etmesinin sebebi ise kolonyal dönem öncesinde (pre-kolonyal) var olan politik, sosyal ve ekonomik bölünmelerin göz ardı edilip keyfi ya da ihtiyari denilebilecek bir şekilde sınırların tesis edilmesidir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken hususun, "keyfilik" ya da "ihtiyarilik" kelimesinin rastgele ya da tesadüfen oluşturulmuş sınırlar anlamına gelmemesidir. Burada keyfilikten bahsedilen şey Afrika'da yaşayanların çıkarlarından çok, sömürgeci güçlerin kısa erimli stratejik gerekliliklerini ve ekonomik çıkarlarını yansıtacak bir "uzlaşım (arbitrary)"* keyfiliktir (Thomson, 2010: 14). Başka bir deyişle Afrika devletlerinin sınırları sömürgeci güçler tarafından keyfi/fiili olarak değil de olması gereken, doğal sosyal ve ekonomik bölünmelere göre saptansa idi, bugün Afrika kıtasında var olan mevcut anomaliler görülmeyecekti.

Çalışmanın başlığına ilişkin ikinci husus "fragman" (fragment) kelimesine ilişkindir. Fragman kelimesinin sözlük anlamı "kırılmış parça, kısım ve eksik parça" anlamına gelmektedir (Akdikmen, 1996: 204). Konuya ilişkin özel anlamda ise fragman "bir devletin siyasi olarak komşu yabancı bir toprağa (territory) ülkesel sınır (territorial boundry) ile konumlanmış çevrik (isolated) ve eksik (incompleted) kara (land) parçası" şeklinde ifade

* Thomson kitabında konuyla ilgili bölüme "*Arbitrary Boundaries*" adını vermiştir. Bunun altında yatan neden ise "*arbitrary*" kelimesinin Batı dillerinde "hakemlik/uzlaşım" anlamını da ihtiva etmesinden kaynaklanmaktadır. Kelimenin Latince köküne bakıldığında "*arbitrium*" kelimesi "*hakem kararı, yargı ve özgür seçim*" anlamlarına gelmektedir (Marchant ve Charles, 1941: 49). Zaten Thomson "*Glossary of Key Terms*" bölümünde "*arbitrary boundaries*" ifadesini "*yerel ekonomik, sosyal veya politik gerçekliklerden çok emperyal çıkarları yansıtan devlet sınırları*" olarak tanımlamıştır (Thomson, 2010: 29). Dolayısıyla Afrika kıtasında sınırlar genellikle ya iki taraflı hakem müessesesi ya da çok taraflı konferanslar yoluyla oluşturulduğu için uzlaşım ifadesinin kullanılması işlevsel olabilir. Ayrıca Thomson yukarıda zikredilen bölüm altında "*oddity*" kelimesini de kullanmaktadır. Bu da "*tuhaflik, gariplik ve acayıplık*" olarak çevrilebilir (Akdikmen, 1996: 363). Burada kastedilen şey ise çok temelde ülke sınırları bağlamında "*normal olmayan durum*" (heterojen/homojen olmayan) olgusudur. İşte sıradışılık olgusu da uzlaşım sınırların çiziminde ortaya çıkan "*normal olmama*" durumunu ifade etmektedir.

edilmektedir (<http://geosite.jankrogh.com/exclaves.htm>). Dolayısıyla ileride de anlatılacağı gibi fragman kelimesi başta anklav/eksklav olmak üzere diğer kendine özgü (sui generis) toprak parçalarının tanımlanmasında daha kuşatıcı bir kavram olarak işlevsel olacaktır.

Üçüncü husus ise politika ve coğrafya kavramları temelinde bağımsız ve bağımlı değişkenlerin tespiti ile jeopolitik kavramının analizinin çalışma konusunun açılmasında işlevsel olması hususudur. Bu bağlamda jeopolitik, kısaca coğrafyanın politik olarak yorumu şeklinde tarif edilebilir. Bu durumda coğrafyanın yorumlaması faaliyeti stratejik bir öneme sahiptir. Bir başka ifade ile jeopolitik bir perspektif meselesidir. Araştırmacının dünyayı nasıl yorumladığı ile ilgili düşünsel ve dinamik bir süreçtir (Sempa, 2002: 1-4). Bir başka deyişle jeopolitik kavramını oluşturan coğrafya ile politika kavramları arasındaki nedensellik ilişkisinin yönünün ve mahiyetinin tayini konusu, araştırma sorusunun aydınlatılmasında ve böylece sıradışı toprakların salt coğrafi bir fragman olarak değerlendirilmeyip devletlerin belirli dış politika stratejisi geliştirmelerinde ve güvenliklerinin tayininde önemli bir değişken olarak kullanıldığı gerçeğinin ortaya çıkarılması işlevsel olacaktır.

Öncelikle problemin açılmasında jeopolitik kavramının bileşenlerinin ve aralarındaki nedensellik ilişkisinin yönünün tespiti gerekmektedir. Bu durumda coğrafya kavramı (A) ve politika kavramı da (B) ile gösterilirse nedensellik “coğrafyadan politikaya (A→B)” ve “politikadan coğrafyaya (B→A)” olmak üzere iki şekilde olabileceği varsayılmaktadır. Birinci durumda nedensellik, “coğrafyadan politikaya (A→B)” doğru olabilir. O zaman belli bir coğrafya karar alıcıları belli bir siyasa demeti oluşturmaya zorlar. Bu durumda bağımsız değişken coğrafya, bağımlı değişken politika olmaktadır. Örneğin Afrika özelinde zengin doğal kaynaklara ya da stratejik bir mevkiye sahip bir yerin sömürgeci güçlerin siyasetlerine olan etkisi. İkinci durumda ise nedensellik, “politikadan coğrafyaya (B→A)” doğru da olabilir. Bu durumda bir önkabul (varsayım) olarak belirli bir statükodan bahsedilmesi gerekir. Yani belirli bir coğrafya üzerinde çeşitli yönleri ile siyasa uygulanabilmesi için belirli bir statükonun kurulması gerekir. Bu durumda politikanın coğrafi sınırları (siyasi coğrafya) etkileme işlevi önem kazanmaktadır. Bağımsız değişken politika, bağımlı değişken coğrafya olmaktadır. Örneğin sömürgeci güçler arasında kurulan statüko sonrasında sömürgeci güçlerin politik tutumlarının belirli bir coğrafyanın sıradışı bir özellik kazanması üzerindeki etkisi.

Her iki ilişkinin alacağı seyir coğrafyanın politikayı zorlaması (A→B) neticesinde o coğrafya üzerinde statüko ihdas edilmesi ve statüko ihdasından sonra ise bu statükoya cevap mahiyetinde politikanın coğrafyayı (B→A) şekillendirmesi şeklinde özetlenebilir. Başlık bağlamında “Afrika Sömürge Mücadelelerinin (B) Sıradışı Coğrafi Fragmanlar (A) Oluşumundaki Etkisi” konulu makalede değişkenler arasındaki ilişki (B→A) şeklinde olmakla beraber, coğrafyanın politika üzerindeki etkisi de bir önkabul (varsayım) olarak değerlendirilecektir. Sonuç olarak bu ilişkinin alacağı seyir örtük olarak (A→B→A) olacaktır. Tarihsel süreç içerisinde her iki nedenselliğin içiçe geçtiği ifade edilebilir*.

ANKLAV/EKSKLAV KAVRAMLARININ TANIMLANMASI VE SINIFLANDIRILMASI

Bu bölüm altında Afrika’daki sıradışı topraklara Angola’nın anklavı “Cabinda”, Senegal içerisindeki anklav pozisyonuyla “Gambiya”, Malavi’nin Mozambik karasularında bulunan denizel anklav konumundaki iki adası “Likoma” ve “Chizimulu”, Güney Afrika içerisinde yer alan “Lesoto” anklavı ve son olarak Namibiya’nın kuzey doğu çıkıntısını oluşturan “Caprivi” uzantısı örnek fragman olarak incelenecektir. Ancak yukarıda bahsedilen toprak parçalarının çoğu anklav özelliği gösterdiği için öncelikle genel bir anklav sınıflandırması yapmak bahse konu toprak parçalarının tanımlanması açısından işlevsel olabilir. Afrika’daki sıradışı toprakları incelenmesine geçilmeden önce genel bir anklav/eksklav kavramlarının tanımının ve tasnifinin yapılması açıklayıcı olacaktır.

* Bu nedensellik ilişkisinin yönü güç politikaları bağlamında şu şekilde de somutlaştırılabilir: Belirli güç politikaları ve mücadelelerinin anklav coğrafyalarının oluşmasına sebebiyet vermesi (A→B) ve anklavların mevcudiyetinin belirli güç politikaları ve mücadelelerine sebebiyet vermesi (B→A).

Anklav ve Eksklav Kavramlarının Tanımlanması

Konuşma dilinde anklav tabiri farklı sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik fenomenleri tanımlamak için kullanılan bir kavramdır. Yani farklı sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik anklavların varlığından bahsedilebilir*. Bu bağlamda anklav tabiri, mahiyeti itibariyle farklı fenomenler için “*tanımlanan*” konumunda bulunmaktadır. Tüm bu fenomen kategorileri için geçerli olmak üzere anklav “*bir entite (an entity) ile onu kuşatan bir çevre (its surrounding environment) arasındaki farka vurgu yapan bir kavram*” olarak tanımlanmaktadır (Nies, 2004: 20).

Anklav kavramının ilk geçtiği uluslararası bir belge 1526 tarihli Madrid Antlaşması’dır. Anklav kavramı diplomasi diline dönemin *lingua francası* olan Fransızca’dan girmiştir. Fransızca tanımlama “*terrain ou territoire situé a l’interieur des terres d’un autre*” şeklinde yapılmaktadır (Vinokurov, 2007: 20). Kökenbilimsel açıdan Geç Latince’de “kilitlemek” anlamına gelen “*inclavatus*” ve “anahtar” anlamındaki “*clavis*” sözcüklerinden türemiştir (Kabağağaç ve Alova, 1995: 91). Bu sözcük hemen hemen tüm Hint-Avrupa dillerinde kullanılmaktadır. Almanca’da “Enklave”; Fransızca, İtalyanca ve İspanyolca’da “enclave”; Rusça’da “anklav” (анклав) denilmektedir. Dolayısıyla siyasi coğrafyada, tamamen başka bir ülkenin sınırları dahilinde yer alan yabancı toprak parçasına anklav* toprak denilmektedir (Encyclopedia Americana, 1967: 315).

Eksklav* ise, siyasi olarak bağlı olduğu ülkeye coğrafi açıdan bağlı olmayan, bu bölge ile arasında başka bir yabancı ülke/ülkeler bulunan toprak parçasıdır. Bir başka deyişle, herhangi bir ülke parçası ana ülkeden ayrı ve siyasi olarak da yabancı bir ülke toprağı ile çevrili ise bu toprak parçasına eksklav adı verilmektedir (Collin’s Dictionary & Thesaurus, 1997: 302). Bu sözcük de hemen hemen bütün Hint-Avrupa dillerinde bulunmaktadır. Almanca’da “Exklave”; Fransızca, İtalyanca ve İspanyolca’da “exclave”; Rusça’da “exclav” (эксклав) denilmektedir. Çince’de ise anklav kavramı için özel bir terim bulunmamakla beraber, tam karşılığı kuşatılmış toprak anlamına gelen “*bèi bāo wéi dì líng tǔ*” tabiri kullanılmaktadır (Vinokurov, 2007: 9).

Dolayısıyla aynı toprak parçası, kendisini çevreleyen ülke açısından anklav; ama siyasi olarak bağlı olduğu ülke açısından ise eksklav olarak tanımlanmaktadır. Kısaca anklav sınıflandırması konusunda aşağıda hakkında bilgi verilecek olan “mere-eksklav” hariç olmak üzere, anklav ve eksklav kavramları birbirlerine göre nispi konumdadır*. Yani bu iki terim hareket noktası itibariyle birbiriyle ilintilidir. Aslında anklav/eksklav ülkesel fragman bağlamında değerlendirilen herhangi bir coğrafi entite, anavatan konumundaki ülkenin bakış açısından birer eksklav; çevreleyen ülkenin ve uluslararası topluluğun bakış

* Örneğin anklav tabiri tipik olarak jeolojide kaya fragmanlarını, kilise hukukunda yabancı topraklarla çevrili olan bir diosesin topraklarını ve ekonomi alanında ise ulusal bir ekonominin dışı açık başat ekonomilerini tanımlamak amacıyla da kullanılmaktadır (Vinokurov, 2007: 9).

* Anklav kavramı için İngilizce tanımlama şu şekilde yapılabilir: “*Enclave, in international politics, a territory belonging to one country that is enclosed within the territory of another.*”

* Eksklav kavramı için İngilizce tanımlama şu şekilde yapılabilir: “*Exclave, on the other hand, is a territory legally attached to another territory with which it is not physically contiguous.*”

* Mezkur ifadenin Çince özgün yazımı şu şekildedir: 被包围的领土 (<http://www.nciku.com>).

* Mesela Batı Berlin, Batı Almanya için eksklav buna mukabil Doğu Almanya’ya göre anklav durumunda idi. Eksklav ülke toprakları tarihi ve siyasi olaylar neticesinde diğer bir devletin hükümlanlık sahasında ada gibi kalmışlardır (Göney, 1993: 101-102). Ancak her zaman ver her durum için tam bir mütakabiliyet söz konusu değildir. Dolayısıyla anklav ve eksklav tabirleri her durum için karşılıklı olarak yer değiştirebilir. Örneğin Vatikan ve San Marino devletleri birer egemen siyasi anklavlar olmakla beraber eşyanın tabiatı gereği eksklav değildir. Çünkü herhangi bir ülkenin parçası değildir. Keza ileride ayrıntılı bir şekilde anlatılacak olan mere-eksklavlardan Kaliningrad ve Ceuta eksklav olmakla beraber birer anklav değildir. Çünkü anavattan ayrı olmakla beraber tam anlamı ile tek bir ülkenin toprakları içinde yer almazlar (Jones, 2009: 373-381).

açısından ise anklav konumunda bulunmaktadır (Nies, 2004: 19). Örneğin Şekil-1'de görüldüğü gibi B ülke parçası, A ülkesine göre anklav konumunda iken; B ülkesine göre eksklav konumdadır* (Şekil-1 bkz).

Şekil-1: Anklav ve Eksklav Ülke Toprağını Gösteren Şekil*

Figure-1: Enclave and Exclave

Anklavların ve Eksklavların Sınıflandırılması

Anklavlar üzerine yapılan çalışmalar genellikle tanımlama ve sınıflandırma problemi üzerine odaklanmaktadır. Anklavlar, sınıflandırma kriterlerine bağlı olarak çok farklı şekilde sınıflandırılabilirler. Bu bölümde farklı yazarlara ait anklav tipolojileri tektik edilmiştir. Ancak konu itibariyle çalışma açısından sınıflandırmada "tip kriteri" esas alınmıştır. Ayrıca sınıflandırmada eksklav ülke toprakları, anklav başlığı altında incelenmiştir. Bu bağlamda aşağıdaki tablo ve şekiller, anklav/eksklav ülke toprakları kategorilerinin tanımlanmasında aydınlatıcı olacaktır.

* (A) ve (B) olarak imlediğimiz anavatan ve çevreleyen ülkelere anklav literatüründe farklı isimler de verilmektedir. Örneğin ana ülke (mainland state) konumundaki A ülkesine merkez devlet (central state), ev sahibi devlet (home state) ve anavatan (motherland) buna karşın çevreleyen konumundaki B ülkesine ise misafir devlet (host state) ve komşu ülke (neighbour country) olarak isimlendirilmektedir (Vinokurov, 2007: 10-11). Çalışma ana ülke ve çevreleyen ülke ifadesi kullanılmıştır.

* Şekil, anklav ve eksklav tanımı göz önünde bulundurularak tarafımızdan çizilmiştir.

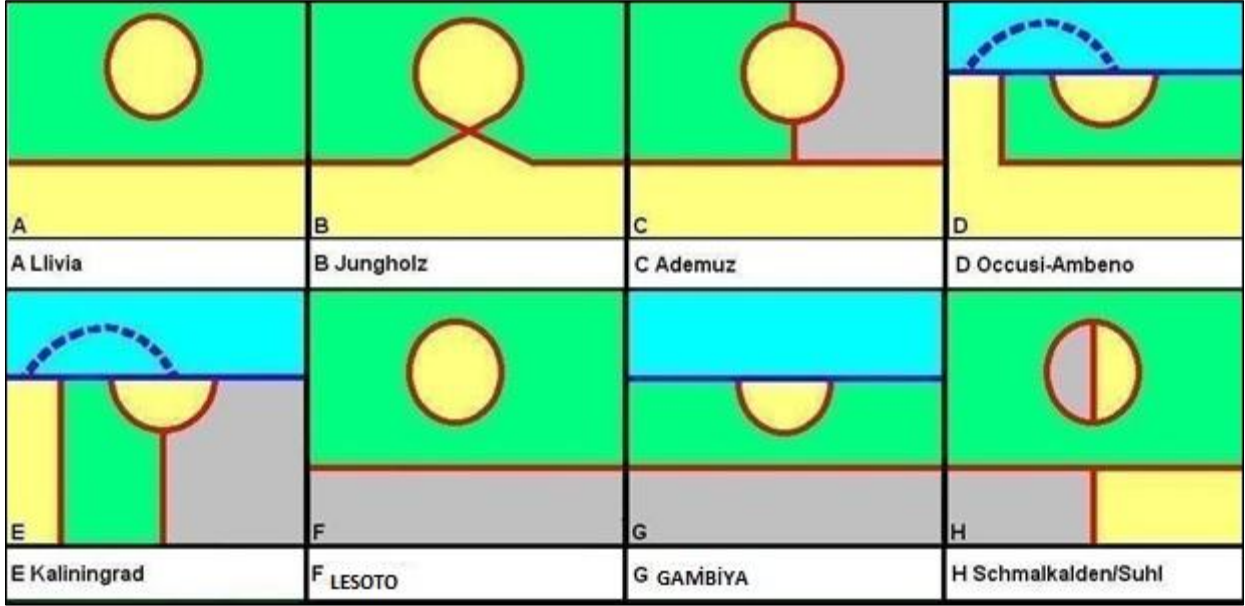

Şekil-2: Vinokurov'a Göre Anklav ve Eksklavların Temel Tipolojisi (Vinokurov, 2007: 17)

Figure-2: According to Vinokurov Main Typology of Enclaves and Exclaves

Vinokurov'a göre teritoryal anklavlar (Şekil-2 bkz.) “egemen anklav devletler” (enclaved sovereign states), “uluslararası anklav ve eksklavlar” (international enclaves and exclaves) ve “ulus-altı anklav ve eksklavlar” (sub-national enclaves and exclaves) olmak üzere üç alt kategoride sınıflandırılmaktadır. “Egemen anklav devletler” de kendi içinde “egemen devletler” (enclaved states) ile “yarım anklav egemen devletler”* (semi-enclaved states) olarak üzere ikiye ayrılmaktadır. Egemen anklav devletlere örnek vermek gerekirse, tarihi olarak Hong Kong ve Macao ile günümüzde ise Lesoto (Şekil 3'teki “F Bölmesi” bkz.) San Marino ve Vatikan egemen anklav devletlere; Brunei, Gambiya (Şekil 3'teki “G Bölmesi” bkz.) ve Monako devletleri de yarım anklav egemen devletlere örnek verilebilir.

* Dikkat edilmesi gereken önemli bir konu da hangi devletlerin yarı egemen anklav olarak tanımlanmasında uygulanacak ölçü konusudur. Literatüre göre bir ülkenin yarı-anklav egemen devlet olarak tanımlanabilmesi için gerekli kriter kara sınırları (land boundary) uzunluğuna (L_l) buna mukabil deniz sınırları (coastline) uzunluğuna da (L_s) denilirse $L_l/L_s > 1$ olması gerekir. Ancak bu niceliksel kriter egemen olmayan kıyı (semi) anklavlar için değil, sadece yarım egemen anklav devletler için geçerlidir. (Vinokurov, 2007: 14).

Şekil-3: Jan Krogh'a Göre Anklav ve Eksklav Kategorileri
(<http://geosite.jankrogh.com/exclaves.htm>)

Figure-3: According to Jan Krogh The Typology of Enclaves and Exclaves

Uluslararası anklav ve eksklavlar ise “gerçek (true) anklav”, “kıyı (coastal) anklav”, “mere-eksklav” ve “pene-anklav”^{*} olmak üzere dörde ayrılmaktadır: “Gerçek anklav”, anklav tanımına uyan tek anklav türüdür (Şekil 3’teki A Bölmesi bkz.). Kıyı (coastal) anklavlara, egemen devlet şeklinde olmayan yarım (semi) anklav da denilebilir (Şekil 3’teki D Bölmesi bkz.). Kıyı anklavların bir tarafı denize çıkışı bulunmaktadır. Dolayısıyla yarım anklav olarak tanımlanmasının sebebi denize çıkışı olmasıdır*. Mere-eksklavlar ise sadece eksklav konumundadır. Yani kendini çevreleyen ülkelerle anklav ilişkisinde olmayıp, sadece anavatan ile eksklav ilişkisi içindedir. Mere-eksklavlar kara temelli eksklav (Şekil 3’teki C Bölmesi bkz.) ve denize çıkışı olan eksklav (Şekil 3’teki E Bölmesi bkz.) olarak ikiye ayrılabilir. Son olarak pene-anklav ise ulaşılması zor bölgelerde ya da Alpler ve Pireneler gibi ulaşılması zor sıradağların doruk noktalarında görülür. Pene*-anklavlardan anavatanına sadece kendisini çevreleyen ülkenin üzerinden geçilerek ulaşılabilir. Dolayısıyla pene-anklavlar teknik anlamda birer anklav olmamakla beraber, fonksiyonel özelliklerinden dolayı anklav sınıflandırmasında yer almaktadır*.

* Pene sözcüğü, Latince “hemen hemen” ve “neredeyse” anlamına gelen “paene” sözcüğünden gelmektedir (Kabağaç ve Alova, 1995: 416).

* Bu bağlamda Susanne Nies’in yaptığı anklav tanımı, kıyı anklavlarını da kapsamaktadır: “An enclave is territory surrounded by one or more States, sometimes with an opening to the sea, and which belongs to and is administered by another State with whom it does not share a common border.” (Nies, 2004: 19). Tanımdan kıyı anklavların da anklav tanımı içinde değerlendirildiği görülebilmektedir.

* Çalışmada Afrika özelinde tarihi açıdan karşılığı olmadığından sınıflandırmada yer alan pene-anklavlara ve Şekil-2’de H bölümünde bulunan çift (paired) anklavlara örnek verilmeyecektir.

AFRİKA KITASI ÖZELİNDE SIRADIŞI COĞRAFİ FRAGMAN ÖRNEKLERİ*

Anklav sınıflandırması bağlamında Afrika'daki anklavlar şu şekilde tasnif edilebilir: Lesotho egemen anklav devletlere tipik bir örnek teşkil etmektedir. Lesotho, Güney Afrika Cumhuriyeti'nin topraklarıyla tamamen çevrili (landlocked) bir konumda bulunmaktadır. Gambiya ise yarım (semi)-anklav devlet kategorisindedir. Çünkü Gambiya hem başka bir ülke (Senegal) ile karadan çevrili (surrounded on land) hem de denize çıkışı (in possession of seashore) bulunmaktadır. Bu tür anklavlara kıyı anklavları (coastal enclaves) da denilmektedir. Cabinda ise kategorik olarak mere-eksklav konumundadır. Ana ülkeden ayrı olan ve birden fazla devlet tarafından çevrili olan egemen olmayan (non-sovereign region) toprak parçalarına mere-eksklav denilmektedir. Mere-eksklavlar sadece kara temelli olmayıp Cabinda örneğinde olduğu gibi denize çıkışı da olabilir. Çünkü Cabinda bakılırsa hem birden fazla devletle çevrili (Kongo Cumhuriyeti-Kongo Brazzaville-Fransız Kongosu ile Demokratik Kongo Cumhuriyeti-Zaire-Belçika Kongosu) hem de denize çıkışı bulunmaktadır. Ancak mere-eksklavlar tanım itibarıyla birer anklav değil sadece eksklav konumundadır.

Şekil-4: Lesoto Topraklarını Gösterir Harita (Vinokurov, 2007: 19)

Figure-4: Lesotho

Lesoto Krallığı (Şekil-4 bkz.) 30,555 km² yüzölçümüne sahip olup tamamen Güney Afrika Cumhuriyeti ile çevrili olması sebebiyle anklav sınıflandırmasında daha önce de ifade edildiği gibi “gerçek anklav egemen devlet” (true enclaved sovereign state) konumundadır*. Mikro devlet olması nedeniyle “Kraliçe'nin battaniyesindeki pireler”den biri (the fleas in the

* Afrika kıtasında sıradışı coğrafi fragmanlara birçok örnek verilebilir. Ancak makalede bu mevcut coğrafi fragmanlardan altı tanesi ve tarihi anklavlardan bir tanesi incelenecektir (Cabinda, Caprivi Boğazı, Gambiya, Lesotho, Likoma ve Chizimulu adaları ile tarihi anklavlardan Walvis Körfezi).

* Lesoto devleti anklav teorisi bağlamında literatürde “gerçek anklav egemen devlet” olarak tanımlandığı gibi siyasi coğrafya bağlamında ise “egemen kara ile çevrili devlet” (sovereign land-locked state) olarak da tanımlanmaktadır (Dale, 1968: 485-505).

Queen's blanket) olarak nitelendirilen Lesotho 1966 senesinde bağımsızlığını kazanmıştır (Meredith, 2011: 92). Eski adı "Basutoland" olan Lesoto Krallığı 1868'den 4 Ekim 1966 tarihine kadar İngiliz protektorasında kalmıştır. Anklav özelliğini ise tarih boyunca kabilesel ve monarşik (an hereditary monarchy) yapıya sahip olması sağlamıştır (Seddon, 2006: 292). Küçük bir devlet ve Güney Afrika Cumhuriyeti içindeki kuşatılmış coğrafi konumu nedeniyle Lesoto rehine devlet (hostage) olarak da tanımlanmaktadır. Lesoto devletinin bu rehinelik durumu özellikle ekonomik konularda tam anlamıyla Güney Afrika Cumhuriyeti'ne olan bağımlılığında görülebilmektedir. Dolayısıyla *de jure* bağımsız olmakla beraber coğrafi konumu ve özellikleri nedeniyle *de facto* bağımsız bir ekonomik ve buna bağlı olarak da politik bir hüviyete sahip olduğunu söylemek zor görünüyor (Ward, 1967: 355-368).

Şekil-5: Gambiya Topraklarını Gösterir Harita (Vinokurov, 2007: 21)

Figure-5: Gambia

Gambiya (Şekil-5 bkz.) topraklarına bakıldığında Senegal tarafından kuşatıldığı görülebilecektir. Gambiya anklav teorisinde yarı-anklav egemen devlet (sovereign semi-enclaved state) kategorisinde bulunmaktadır. Gambiya'nın yarı-anklav egemen devlet statüsünde olabilmesi için literatüre göre gerekli kriter kara sınırları (land boundary) uzunluğuna (L_l) buna mukabil deniz sınırları (coastline) uzunluğuna da (L_s) denilirse $L_l/L_s > 1$ olması gerekir. Yaklaşık olarak Gambiya'nın Senegal ile olan kara sınırı uzunluğu 740 km iken deniz sınırı uzunluğu ise 80 km olması sebebiyle oran $740/80 > 1$ değeri, 1 değerinden büyük olduğu ve niceliksel kriter sağlandığı için Gambiya bir yarı-anklav statüsünde bir devlettir (Vinokurov, 2007: 14).

Gambiya ve Senegal aynı fiziksel ve toplumsal özelliklere sahip olmalarına rağmen özellikle İngiliz ve Fransız sömürge siyaseti neticesinde iki farklı devlet ortaya çıkmıştır. İngilizler Gambiya Nehri ağzındaki adayı ilk kez 1661'de ele geçirmişlerdir. Gambiya bu tarihten 1888'e kadar Batı Afrika'daki diğer İngiliz sömürgeleriyle birlikte yönetilmiş ve bu tarihten itibaren ise ayrı bir koloni haline getirilmiştir. 1880'lerde İngiltere'nin Gambiya'da devamlı kalmayı tasarlamadığı ancak ticari çıkarları açısından bu bölgenin bir ticaret noktası hasebiyle buradaki egemenliğini kullanarak kıtanın daha içlerine doğru ilerlemek için bir üs olarak kullanmak istediği görülmektedir (Ataöv, 1975: 290-291). İngiliz-Fransız statükosundan önce Franco-Alman Konvansiyonu ile Almanya bölgeye ilişkin tüm iddialarından vazgeçtiğini bildirmiştir. 19 Mayıs 1886 Franco-Portekiz Konvansiyonu ile iki sınır saptanmıştır. Bu düzenlemelerden ilki Portekiz Ginesi ile Fransız Senegali arasında, diğeri de Portekiz Ginesi ile Fransız Ginesi arasındaki sınır konusundadır. Bölgedeki İngiliz-

Fransız sömürge mücadelesi 10 Ağustos 1889 Konvansiyonu ile bir karara bağlanmış ve günümüzdeki statü elde edilmiştir (Barry, 1998: 217). Fransızların tüm ayartma çabalarına rağmen İngiliz hükümeti Gambiya'yı Fransızlara bırakmaya yanaşmamıştır. Sonuç olarak Gambiya herhangi bir noktasında 50 km'den daha fazla bir genişliğe sahip olmayan bir mikro devlet olarak belirmiştir* (Thomson, 2010: 14).

Şekil-6: Angola ve Cabinda Topraklarını Gösterir Harita
(https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/maps/maptemplate_ao.html)

Figure-6: Angola and Cabinda

* Ayrıca Senegal ve Gambiya halklarının aynı etnik kökene sahip olduğu ifade edilebilir. Ancak her iki ülkede farklı kolonyal sisteme tabi olmuşlardır. Dolayısıyla idari, kültürel ve sosyal açıdan farklı bir kimliğe sahip olmuşlardır. Bununla birlikte Gambiya'nın sıradışı coğrafi yapısı nedeniyle Senegal ve Gambiya devletleri bağımsızlık sonrasında "Senegambiya" adı verilen ekonomik ve nihayetinde siyasi bir birlik kurmaya yönelik bir ortaklık ilişkisine girişmişlerdir (Robson, 1965: 393-407).

Şekil-7: Malavi'nin Likoma ve Chizimula Adaları

(https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/maps/maptemplate_mi.html)

Figure-7: Likoma and Chizimula Islands

Likoma ve Chizimula adaları konusunda şunlar ifade edilebilir: Likoma Adası başında David Livingstone'un bulunduğu Anglikan misyonerleri tarafından daha doğuya yayılmak amacıyla bir üs olarak kullanılmak üzere kullanılmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra yapılan düzenlemelerle mezkur adalar Malavi'ye bağlanmıştır (<http://www.thefullwiki.org/Chizumulu>). 1953 senesinden beri Malavi'ye ait olan bu iki ada Likoma District içinde yer almaktadır. Bu iki ada Portekiz'in eski sömürgesi Mozambik karasularında yer almakla beraber Malavi'nin denizel anklavlarını teşkil etmektedirler. Denizel anklav olmaları nedeniyle de Likoma ve Chizimula adaları Afrika'daki tek örneği teşkil etmektedir.

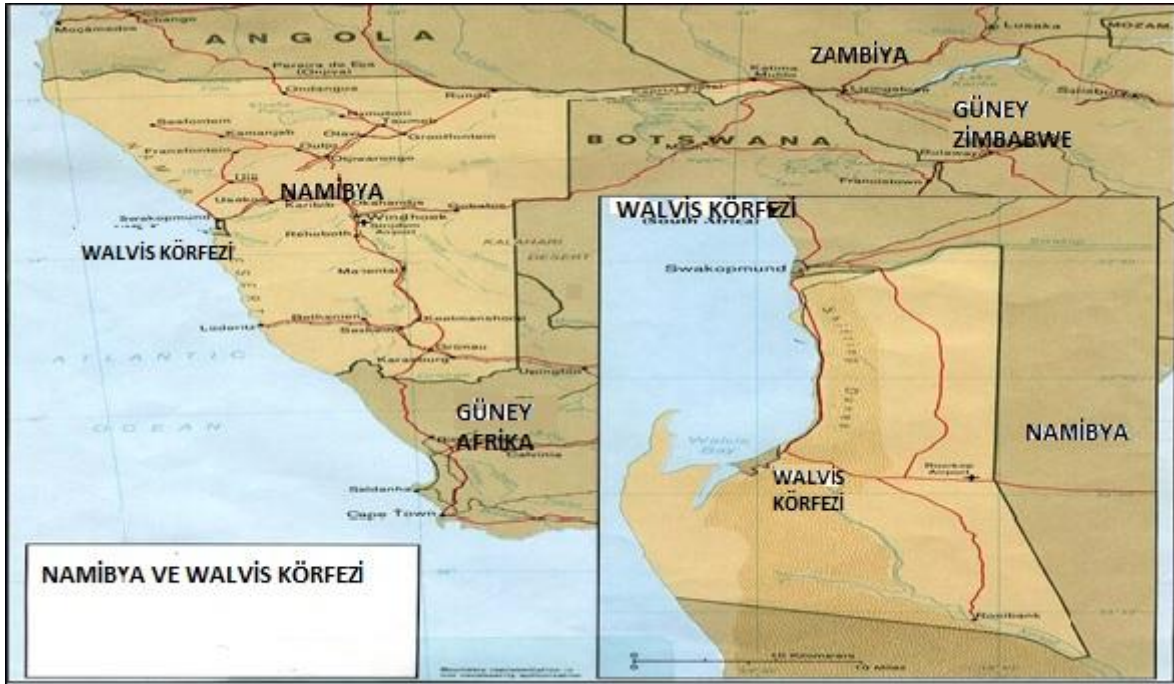
Namibya'nın Walvis Körfezi Semi-Anklavı (Tarihi Anklav)

Namibya'nın Walvis Körfezi (Şekil-8 bkz.) semi-anklavı (eksklav) tarihi anklav statüsünde yer almaktadır. Çünkü 1978 ila 1994 tarihleri arasında Güney Afrika Cumhuriyeti'nin egemenliğinde iken; 1993 senesinde akdedilen bir devir anlaşması ile 28 Şubat 1994 senesi itibariyle Penguen adaları ile birlikte bu bölge Namibya Cumhuriyeti'ne devredilmiştir (<http://www.info.gov.za/acts/1993/a203-93.pdf>). Dolayısıyla şu an itibariyle bir anklav (eksklav) olmayıp Namibya egemenliğinde bulunmaktadır. Walvis Körfezi anklav teorisinde "karasal-denizel anklav" (terrestrial-maritime enclave) olarak nitelendirilmektedir. Yani Walvis Körfezi hem karadan hem de denizden başka bir devletin egemenlik alanıyla kuşatılmış durumdaydı (Vinokurov, 2007: 36). Güney Afrika'nın 1.124 km² yüzölçüme sahip bu bölgeyi BM kararına rağmen elinde tutmak istemesinin nedeni Namibya'nın "tek derin su limanı olarak stratejik bir konumda" bulunmasıydı*. Namibya'nın 1990 senesinde

* Güneybatı Afrika'nın Atlantik kıyısı azgın ve geniş kıyılara sahip olması hasebiyle Walvis Körfezi liman özelliği göstermesi nedeniyle ticareti faaliyetlerin en önemli ulaşım noktasını oluşturmuştur. Bu bağlamda Namibya'nın 150 yıl

bağımsızlığını kazanmasından sonra bile bu bölge üzerinde egemenliğini elinde tutmakta ısrar etmesinin sebebi de bu olsa gerek (Kohn, 2006: 495). Böylelikle Güney Afrika Walvis Körfezi'ni ele geçirmekle Namibya kıyısı açıklarında bulunan gemi yollarının kontrolünde bu anklavı bir nevi araç olarak kullanmış ve bu maksatla burada büyük bir askeri üs inşa etmiştir (The Yale Law Journal, 1980: 903-922).

Walvis Körfezi 7 Ağustos 1884 tarihinde Ümit Burnu Kolonisi'nin (Colony of the Cape of Good Hope) bir parçası olmuş ve bu statü 30 Mayıs 1910 tarihine kadar devam etmiştir. 31 Mayıs 1910 tarihinde ise Ümit Burnu Vilayeti'nin (Province of the Cape of Good Hope) Güney Afrika Birliği'nin (Union of South Africa) parçası olmuştur. 1 Ekim 1922 tarihinde Güney Batı Afrika İşleri Anlaşması (South West Africa Affairs Act) gereği eski Alman kolonisi olarak Güney Batı Afrika Toprakları (Territory of South West Africa) ile birlikte bu bölge de Güney Afrika Cumhuriyeti'nin vesayeti altına konulmuştur (Marshall, 1978: 683). 1966 senesinde BM'nin kararıyla Güney Afrika'nın Namibya üzerindeki mandaterlik statüsüne son verilmiş; ancak Güney Afrika Cumhuriyeti Namibya'dan çıkmayı reddetmiştir. 1966 ila 1990 tarihleri arasında Güney Batı Afrika Halk Örgütü (SWAPO) gerillaları ile Güney Afrika hükümet güçleri arasında savaş yaşanmıştır. 1990 senesinde Namibya bağımsızlığını kazanmasına rağmen; Güney Afrika bu bölgeyi stratejik nedenlerden ötürü 1994 senesine kadar elinde tutma konusunda ısrarcı olmuştur (Kohn, 2006: 495).

Şekil-8: Namibya'nın Walvis Körfezi Bölgesini Gösterir Harita
(http://mapas.owje.com/maps/3637_namibia-and-walvis-bay-map-1978.html)

Figure-8: Walvis Bay in Namibia

Namibya'nın Caprivi Strip Bölgesi

Namibya haritasına (Şekil-9 bkz.) göz atılırsa Namibya topraklarının kuzeydoğuya doğru Zambiya ile Botswana toprakları arasında bir çıkıntı yaptığı görülebilecektir. Böylesi bir coğrafi anomalinin (odd shape) oluşturulmasının altında yatan neden stratejik gerekliliklerden kaynaklanmaktaydı. Özetle dönemin Alman Dışişleri Bakanı Kont von Caprivi mücadele içinde olduğu diğer sömürgeci güçlere karşı gambot diplomasisi uygulamayabilmek için Zambezi Nehri'ne çıkış elde etmesi gerektiğinin bilincindeydi

boyunca iç bölgelerin kıyıya ulaşım noktasını teşkil etmiştir. Bu nokta Namibya'nın ihracat ve ithalatın dış dünyai le bağlantısını teşkil eden bir odak noktası olmuştur (Evans, 1990: 559-568)

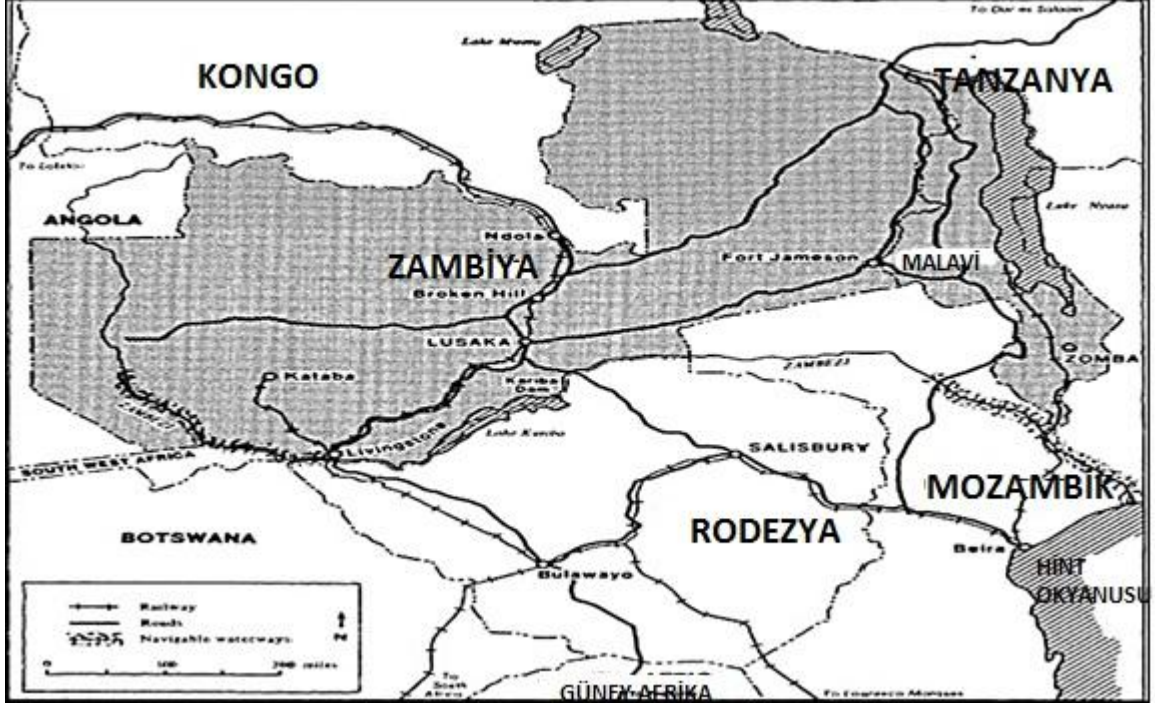
(Thomson, 2010: 14). Dolayısıyla Caprivi Strip (Caprivi Zipfel) 1 Temmuz 1890 tarihli “Heligoland-Zanzibar Antlaşması” ile Almanların eline geçmiştir. Bu antlaşma ile Almanya da daha önce işgal etmiş olduğu Zanzibar’ı İngiltere’ye devretmiştir. Burada İngiltere’nin bu bölgeyi Almanya’ya devretmesinin altında yatan neden ise yükselen Rus tehdidi dolayısıyla İngiltere’nin Almanya ile ittifak arayışı içinde olmasıdır (Armaoğlu, 2006: 420). Ayrıca Almanya açısından bu bölgenin önemi Zambiya’nın ve Kongo’nun Katanga (Şaba) bölgesinin zengin bakır yataklarını elde etmek için bir köprübaşı olarak kullanmak istemesi de amaçları arasında olabilir.

Şekil-9: Caprivi Strip Bölgesini Gösterir Harita

(https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/maps/maptemplate_wa.html)

Figure-9: Caprivi Strip Region

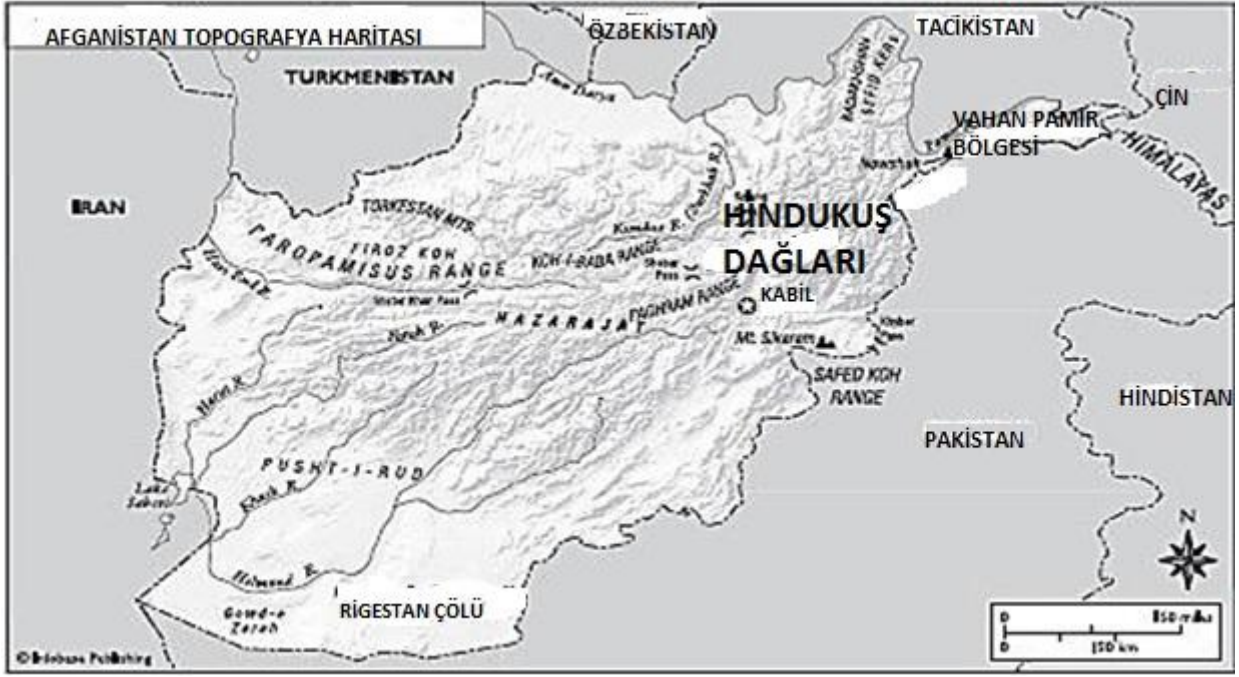

Şekil-10: Caprivi Strip Bölgesi ve Zambiya Bölgesini Gösterir Harita (Dale, 1968: 492)

Figure-10: Caprivi Strip Region and Zambia

Yukarıdaki haritada görülebileceği gibi Namibya'nın Caprivi Strip uzantısı Zambiya, Angola ve Botswana'nın kesişim noktasına bir nevi kama gibi uzanmıştır. Daha önce de ifade edildiği gibi böylesi bir sıradışı coğrafi fragmanın oluşmasının altında yatan sebep olarak sömürgeci güçlerin kendi aralarında yaşanan sömürge mücadeleleri gösterilebilir. Özellikle Zambezi Nehri'nin ve Lusaka ile Livingstone'u birbirine bağlayan stratejik önemi haiz demiryolları hattının mevcudiyeti Almanlar açısından Kongo'nun ve Zambiya'nın zengin bakır kaynaklarına erişimi konusunda önem arz eden bir coğrafya olduğu sonucuna ulaşılabilir (Dale, 1968: 485).

Politikanın coğrafya üzerindeki etkisine örnek olarak Soğuk Savaş döneminde yaşanan Güney Afrika-Namibya çatışması verilebilir. Caprivi Strip bölgesi özellikle BM tarafından Namibya üzerindeki Güney Afrika'nın vesayetinin kaldırılmasına rağmen; Güney Afrika birliklerinin bu topraklardan çıkmaması üzerinde 1980'lerde yaşanan SWAPO ile Güney Afrika hükümet güçleri arasındaki savaşta stratejik bir bölge olarak önemli bir rol oynamıştır. Çünkü bölge birçok ülkeye geçiş sağlaması açısından coğrafi açıdan anahtar bir rol oynamıştır. Özellikle Güney Afrika SWAPO birlikleri ile olan mücadelesinde Güney Angola'dan gelen gerillaların burada üslenmesi üzerine bu bölgeye askerlerini yollamış ve bu bölgede şiddetli çatışmalar yaşanmıştır (Boyd ve Comenetz, 2007: 102). Ayrıca günümüzde Caprivi Strip bölgesi Namibya açısından komşularıyla başka sorun ve çatışmaların kaynağını da teşkil etmektedir. Örneğin Angola-Namibya sınırı boyunca Popa Şelalesi üzerinde yapılacak olan hidroelektrik santralinin Botswana'nın Okavango Deltası ekolojisini ve insan yerleşmesini etkilemesi iki ülke arasında anlaşmazlık noktasını oluşturmaktadır (<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/wa.html>).

Şekil-11: Afganistan'ın Vahan-Pamir Knot Bölgesi (Wahab ve Youngerman, 2007: 2)

Figure-11: Vakhán-Pamir Knot Region

Namibya'nın Caprivi Strip (Şekil-10 bkz.) bölgesinin oluşturulmasında gözlemlenen ve Almanya, İngiltere ve Portekiz arasında yaşanan mücadelenin ve jeopolitik kaygıların benzerini, 19. yüzyılda İngiltere ile Çarlık Rusya arasında Büyük Oyun adı verilen güç mücadelesinde ve Afganistan'ın Vahan-Pamir Knot (Şekil-11 bkz.) bölgesinde oluşturulan statükoda da görülebilir. Caprivi Strip bölgesiyle Vahan-Pamir Knot bölgesi arasında böylesi bir mukayesenin yapılmasının nedeni sıradışı fragmanların oluşturulmasında ve anomali ihtiva eden sınırların tesisinin altında yatan ana nedenin jeopolitik kaygılar olduğu gerçeğini ortaya konulmak istenmesidir. İki farklı coğrafyada tesis edilen benzer sıradışı fragmanların ve benzer jeopolitik kaygılardan kaynaklanan güç mücadelesinin çalışmada serdedilen iddiayı güçlendirmektedir (Wahab ve Youngerman, 2007: 3).

SONUÇ VE TARTIŞMA

Sıradışı coğrafi fragmanların oluşumu ile sömürge mücadeleleri arasındaki ilişki Afrika'da yer alan sıradışı coğrafi fragmanlardan Cabinda, Caprivi Boğazı, Gambiya, Lesotho, Likoma ve Chizimula adaları ile tarihi coğrafi fragmanlardan Walvis Körfezi ve Caprivi Strip bölgesi örnekleri üzerinden ortaya çıkarılmaya çalışılmış ve Afrika sömürge mücadeleleri ile sıradışı toprakların oluşumu arasında belirli bir korelasyonun olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sömürgeci güçleri böylesi sıradışı toprakları oluşturmaya iten ana nedenin ise jeopolitik gerçeklik olduğu düşünülmektedir. Jeopolitik açıdan sömürgeci güçlerin ulusal çıkarlarını azamileştirme ve avantajlı bir statükoya ulaşma istekleri temelinde uzlaşım sınırları olarak tanımlanan sıradışı toprakların oluşmasına sebebiyet vermiştir. Tarihsel süreç içerisinde sıradışı toprakların oluşmasının varlık nedenini teşkil eden jeopolitik gerçekliğin iki farklı nedensellik ilişkisi içinde yaşandığı iddia edilmiştir. Politikadan coğrafyaya şeklinde bir yönelme gösteren ilk nedensellik ilişkisi sömürgeci güçlerin politikaları neticesinde sıradışı coğrafi fragmanların oluşmasını tanımlamaktadır. Dolayısıyla "uzlaşım sınırları" tabirinin "uzlaşım" ifadesi bu politikayı yansıtırken "sınır" ifadesi de belirli bir statüko neticesinde oluşan coğrafyayı tanımlamaktadır. Coğrafyadan politikaya şeklinde bir yönelme gösteren ikinci nedensellik ilişkisi ise belirli statükoyu temsil eden sıradışı fragmanların sömürgeci güçleri belirli bir politik tutum almaya sebep olmasını tanımlamaktadır. İfade edilmek istenen bu teorik çerçeve içinde Afrika'daki sıradışı toprakların oluşmasının jeopolitik nedenleri her biri kendi özgül tarihleri içinde incelenmiş ve bu bağlamda nedensellik ilişkisi altı sıradışı fragman üzerinden örneklenmiştir. Sonuç

olarak bu örneklerden **“bir devletin sınırlarının sıradışılığı ve amorfluğu ile sömürgeci güçler arasında oluşturulan mutabakat arasında bir neden-sonuç bağlantısı olabileceği”** sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

- Akdikmen, R. 1996. Langenscheit Standart Sözlüğü, İnkılâp, İstanbul.
- Armaoğlu, F. 2006. 19 Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914), Alkım Yayınları, İstanbul.
- Alpay, Y. 2009. "Çin Afrika'da Ne Yapıyor?", Stratejik Araştırmalar Dergisi 14: 1-16.
- Ataöv, T. 1975. Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri, AÜSBF Yayınları, Ankara.
- Barry, B. 1998. Senegambia and the Atlantic Slave Trade, Cambridge Press. Cambridge.
- Boyd, A. ve Comenetz, J. 2007. An Atlas of World Affairs, Routledge Press, New York.
- Collin's Dictionary & Thesaurus. 1997.
- Dale, E. D. 1968. "Some Geographical Aspects of African Land-Locked States", Annals of the Association of American Geographers 58/3: 485-505.
- Encyclopedia Americana, 1967. Americana Corporation, New York.
- Evans, G. 1990, Walvis Körfezi: South Africa, Namibia and the Question of Sovereignty, Royal Institute of International Affairs 66/3: 559-568.
- Göney, S. 1993. Siyasi Coğrafya, cilt II, İÜ Basımevi ve Film Merkezi, İstanbul.
- Jones, R. 2009. Sovereignty and Statelessness in the Border Enclaves of India and Bangladesh. Political Geography 28: 373-381.
- Kabağaç S. ve Alova E. 1995. Latince-Türkçe Sözlük, Sosyal Yayınları, İstanbul.
- Kaldor, M., Karl, T. L. ve Said, Y., 2007. Oil Wars, Pluto Press. Londra.
- Klein, H. S. 1972. The Portuguese Slave Trade From Angola in the Eighteenth Century. The Journal of Economic History 32/4: 894-918.
- Kohn, G. C. 2006. Savaş Sözlüğü, Doruk Yayıncılık, Ankara.
- Marchant J. R. V. ve Charles F. J. 1941, Cassel's Latin Dictionary, Cassell and Company Ltd, Londra.
- Marshall, H. H. 1978. South-West Africa, The International and Comparative Law Quarterly, 27/3: 683-884.
- Martin, M. P. 1987. Family Strategies in Nineteenth-Century Cabinda, The Journal of African History 28/1: 65-86.
- Meredith, M. 2011. The State of Africa, Simon and Schuster, İngiltere.
- Nies, S. 2004. Sand in the Works: Enclaves Challenging Metropolitan States: A Comparative Study on the Governance of Cabinda, Ceuta, Kaliningrad, Nagorno Karabakh, Nakhchivan, Melilla and Gibraltar, Institut d'Etudes Politiques, Paris.
- Robson, P. 1965. The Problem of Senegambia. The Journal of Modern African Studies 3/3: 393-407.
- Seddon, D. 2006. A Political and Economic Dictionary of Africa, Routledge Press, Londra ve New York.
- Sempa, F. 2002. Geopolitics, Transaction Publishers, Londra.
- The Yale Law Journal, 1980, Namibia, South Africa, and the Walvis Körfezi Dispute (review work 89/5: 903-922.
- Thomson, A. 2010. An Introduction to African Politics, Routledge Yayınları, Londra ve New York.
- Vinokurov, E. 2007. A Theory of Enclaves, Lexington Books, Lanham.
- Wahab, S. ve Youngerman, B. 2007. A Brief History of Afghanistan, Infobadse Publishing, New York.

Ward, M. 1967. Economic Independence for Lesotho?, The Journal of Modern African Studies 5/3: 355-368.

http://mapas.owje.com/maps/3637_namibia-and-walvis-bay-map-1978.html, son erişim 8.02.2013.

<http://www.globalsecurity.org/military/world/war/cabinda.htm#>, son erişim 8.02.2013.

<http://www.info.gov.za/acts/1993/a203-93.pdf>, son erişim 11.02.2013.

<http://www.thefullwiki.org/Chizumulu>, son erişim 11.02.2013.

<http://geosite.jankrogh.com/exclaves.htm>, son erişim 26 Şubat 2013.

<http://www.nciku.com/>, son erişim Tarihi: 20.02.2013.

https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/maps/maptemplate_ao.html, son erişim 28.02.2013.

<http://www.globalsecurity.org/military/world/war/cabinda.htm#>, son erişim 11.02.2013.

<http://www.iss.co.za/pubs/papers/77/Paper77.html>, son erişim 11.02.2013.

https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/maps/maptemplate_mi.html, son erişim 28.02.2013.

<http://www.thefullwiki.org/Chizumulu>, son erişim 11.02.2013.

<http://www.info.gov.za/acts/1993/a203-93.pdf>, son erişim 11.02.2013.

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/wa.html>, son erişim 15.02.2013.